

“Ut och dansa”. Dans, kön och ålder.

Av Owe Ronström, 1996

Precis som alla slags beteenden är dans och musik oupplösligt förenade med speciella tider, platser och sammanhang. Säg "ut och dansa" och de flesta svenskar ser framför sig yngre människor, fest, finkläder, en dansbana eller en restauranger, fredags- eller lördagskväll, relativt mörker, öl, vin, sprit, raggning och med män i de mest aktiva rollerna, åtminstone när det gäller de senare ingredienserna. I en utbredd och långlivad europeisk föreställningsvärld har dans och musik effektivt knutits till ungdomligt, roligt men syndigt liv i Bacchus och Venus tecken.

I några arbeten har folklivsforskaren Jonas Frykman diskuterat hur det i 1930-talets Sverige i bildade borgerliga kretsar uppstod en ödesmättad massmedial debatt kring "dansbaneeländet" och ungdomens allt starkare kulturella förflackning och moraliska förfall (Frykman 1988, 1991). De som fick förkroppsliga "dagens ungdom" och som gav upphov till en växande moralisk panik var de som istället för att stanna hemma och sköta sig

hängde på räcket runt dansbanan, lyssnade på negermusik med en cigg i mungipan, strögade i stan med alltför stor kavaj och hatt med stukade brätten; de förfördes i fyrtakt av den amerikanska jazzmusiken, fick sina drömmar sötade med den kolorerade veckopressens förljugna noveller, lockades att tro på filmens lyxiga drömmar och såg den ögonblickliga njutningen som livets högsta mål. (Frykman 1991:86)

Här ser vi hur bestämda former av dans och musik effektivt kopplas till en viss åldersgrupp, särskilda - tvivelaktiga - klädmöden, läsvanor, filmer och ett bestämt - klandervärt - sammanhang, dansbanan. Danserna och musiken är här något mycket mer än toner och steg, de är sammanfattande symboler för ett tätt sammanfogat kraftpaket av moraliskt laddade beteenden.

En utgångspunkt för den moraliska paniken på 1930-talet var ungdomens vilda beteende kring dansbanorna, med superi, sex och våld. En annan och minst lika viktig var själva dansen och musiken. "Jazzandet" sågs som oordnat, vilt, och det togs som ett bevis på utövarnas oförmåga att bete sig civiliserat. "Jazz" blev en samlande beteckning för modern populärmusik och -dans och samtidigt, beroende på synvinkel, en symbol för ungdomens framåtsträvande och frihetslängtan eller dess moraliska upplösning och förfall. Hur många i "mogen ålder" har inte sedan dess manat fram moralisk indignation över ungdomars lättsinniga leverne och sett dansbanan, discoteket eller rejevlokalen som platsen där rytmen går in och civilisationen ut!

Det är faktiskt mycket vanligt är att musicerande och dansande får tjäna som symboler för människors psykologiska eller moraliska tillstånd: "sådan kropp, sådan själ". Om kontrollerade, väl organiserade toner och rörelser ofta kopplats till inre disciplinering, civilisation och god moral, så har lika ofta okontrollerade och löst sammanfogade toner och rörelser kopplats till lättja och dålig moral. Det är också mycket vanligt att dansers rumsliga ordning och sociala organisation får tjäna som symboler och metaforer: "såsom i dansen så ock i samhället". Dansringen blir lätt till en bild av gemenskap och social solidaritet och solodansandet på "discon" eller rejevpartyn lika lätt en sinnebild för samhällets upplösning och atomisering.

En sådan symbolik finns inte minst när det gäller dans och kön. Står man vid sidan om och ytligt betraktar skeendet på dansbanor och dansrestauranger ser mycket ut att vara direkta avspeglingar samhället. Så kan tex pardans ses som en direkt avspegling av tvåsamheten, ett av det moderna västerländska samhällets fundament. På samma sätt kan de nya dansmoderna från 1960-talet och framåt ses som en avspegling av tvåsamhetens och därmed familjens upplösning, med ett ökande antal ensamstående som följd. Eller lika gärna som avspegling av samhällets demokratisering: alla är lika, alla kan dansa som de vill, ingen behöver bjuda upp, ingen behöver föra eller följa. På de flesta håll i världen har det varit och är fortfarande män som leder dansandet, tar initiativen och bestämmer vad som ska dansas och med vem. Kvinnans roll är vanligen underordnad, stödjande. Det ligger nära till hands att se också det som avspegling av hur det är ordnat i samhället i övrigt.

Ja, dans och kön hänger tätt ihop. På och kring dansgolv dramatiseras och förstärks könsrollerna. Genom dansandet tar det sociala könet, genus, konkret gestalt. Det är därför inte konstigt att ungdomar ofta flockas kring danslokaler, om inte för att själva dansa, så i alla fall för att få möjlighet att på nära håll studera hur män och kvinnor är och gör.

Vad många svenskar har lärt sig där är bland mycket annat att dans och rörelse har mer med kvinnlighet än med manlighet att göra. Kvinnor fostras i långt större utsträckning än män till att tycka om dans och att kunna dansa. För män kan dans och manlighet vara en högst problematisk kombination. "Vanlig dans", sällskapsdans, kan nog gå an. Men hur är det med balett? Fridans? Jazz? Folkdans? Många män stöts bort av det slags manlighet som gestaltas i dessa genrer. Inte minst i folkdans, där man ju håller varandra i handen, ställer sig i led och tvingas att göra likadant som alla andra. En vanlig åsikt bland dansfrälsta är att män som hellre tittar på än deltar är osäkra, rent av rädda. Men i så fall produceras en väsentlig del av denna osäkerhet av att folkdans och många andra uppvisningsdansformer i Västeuropa faktiskt rimmar dåligt med en del av de grundläggande könsrollsmönster som senare tids pojkar har att erövra på vägen till fullvuxna män.

Det har inte alltid varit så. På 1500-talet hörde dansträning till god bildning och allmän hyfs för män i Europas högre kretsar. Torneringarnas tid var slut och sportens ännu inte kommen, skriver Frances Rust i en studie av dansandets sociala historia i England. Därför kom dans att fylla ett viktigt behov i de atletiska unga hovmännens liv. Under lång tid därefter var förhållandena ungefär desamma: dansmoden kom och gick, men överklassens intresse för dans bestod, såväl bland män som bland kvinnor. Det var därför inte alls ovanligt att män uppträdde offentligt med dans - ibland till och med som kvinnor!

Under andra halvan av 1800-talet förändras de bildade kretsarnas syn på dans och dansande märkbart. Samtidigt som män ur lägre klasser för första gången i historien börjar ägna sig åt formell dansträning, föreskrivs de adliga unga männen allt strängare kroppslig disciplinering. Utlevande rörelser och allt för flitigt dansande anses nu opassande för dem. Genom att härma överklassens moden och vanor, drev den växande medelklassen de ledande i samhället att överge sina tidigare moden och vanor för att kunna fortsätta att upprätthålla den viktiga gränsen mellan högt och lågt.

Under samma tid blev de gamla danstyperna - ringdanser, kedjedanser, kontradanser och öppna pardanser - alltmer sällsynta. Istället favoriserades vals, polka och andra nymodiga pardanser, med tätare kroppslig relation mellan män och kvinnor. Skandal! Moralisk

upplösning! utropade samhällets ledande skikt (varav de flesta naturligtvis var män!), allt medan de lägre klasserna dansade av hjärtans lust. Resultatet av denna utveckling blev att samtidigt som dansandet demokratiserades och ett nytt och närmare kroppsligt förhållande mellan män och kvinnor infördes, så minskade också dansens sociala prestige i hela Västeuropa. Dans, utom under strikt kontrollerade och ritualiserade former, kopplades alltmer till låg status och underordnad position i samhället. Lägre klasser, kvinnor, ungdomar, immigranter, färgade, artister och liknande kunde fortfarande dansa, men inte vuxna vita män i ledande ställning.

Under 1900-talet har inställningen till dans bland män i Västeuropa växlat kraftigt. En dansvåg följde Fred Astaires och Gene Kellys oförglömliga dansscener på bioduken. 1930- och 40-talens svenska swingpjattar och Nalensnajtare har motsvarigheter i de flesta andra västeuropeiska länder och inte minst i USA. Men varken Astaire-Kelly kopiorna eller jazzgossarna bidrog särskilt mycket till att höja dansens sociala status i samhället i stort. Med dagens termer utgjorde de som hängav sig ohämmat åt dansens fröjder snarast en 'subkultur'. Deras intresse för dans och musik förenade dem, men lika mycket övriga samhällets, eller kanske snarare de bildade klassernas, ointresse eller motstånd. I Sverige predikade myndiga röster i synnerhet inom prästerskapet mot dansens farliga inflytande på den svenska ungdomen. Liknande starkt nationellt färgade moraliska paniker inför nya och utländska dans- och musikmoden, i synnerhet de amerikanska, finner vi på många håll i trettio- och fyrtiotalets Europa - i Tyskland, Ungern, Italien och Sovjet för att bara ta några exempel.

Under 1960-talet inleds en ny dansvåg över stora delar av västvärlden. Med discoteken och de nya "mass-solo" danserna, blev det återigen möjligt för ungdomar att dansa med varandra i stora grupper, precis som tidigare generationer gjort i ringlekar och kontradanser. Men nu behövde man inte längre bjuda upp eller hålla i varandra. Inte heller behövdes formell träning, att härma kompisar räckte gott. Skandal! Samhällets upplösning! utropade åter indignerade röster ur föräldragenerationen. Ändå gjorde 1960-talets ungdomar just inget annat än vad deras föräldrar gjort trettio år tidigare, nämligen själva ta kontroll över sitt dansande och pröva ut nya sätt att förhålla sig till sina kroppar och varandra.

Från 1970-talet spreds genom filmer som *Fame* och *Saturday Night Fever* och genom manligt profilerade genrer som hip-hop, break och techno, nya och kraftfullt dansande manliga förebilder. I Sverige lockade dessutom den landsomfattande kampanjen "Våga stuffa" och tusentals kurser i folkdans, gammaldans och sällskapsdanser av allehanda slag många att för första gången dra på sig dansskorna.

Under det allra senaste decenniet har en ökad betoning på kropp, kroppslighet och "kroppskultur" i allmänhet suddat ut gränserna mellan dans, motion och hård fysisk träning och därmed skapat viss oreda i etablerade könsrollsmönster. Till exempel ägnar sig växande skaror unga män åt kampsporter, i vilka rörelserna är så formaliserade och ritualiserade att de mest liknar strikt koreograferade pardanser. En sådan genre, som under de senaste decennierna spridits över världen, är den brasilianska *capoeiran*. Ursprungligen en stridskonst bland fattiga svarta, är den idag en svärbemästrad scenisk danskonst som utövas också av rika vita över hela västvärlden, inklusive Sverige. Unga män invaderar numera utan att blinka dans- och rörelsedomäner av alla slag som tidigare varit mycket kvinnligt definierade, och gör dem samtidigt mer manliga genom att tillföra ökad betoning på styrka, muskler och svett.

På samma sätt lockas dagens unga kvinnor knappast av husmorsgymnastik, men väl av Aerobics, Friskis och Sveltis och andra rytmiska träningsprogram till högljudd dansmusik. Det har i sin tur fört dem in i centrum av en tidigare manligt dominerad värld av fysisk exercis, som de därmed har bidragit till att omforma. För mig som medelålders mansperson har denna utveckling åstadkommit lite av upp-och-ner vända världen: När jag som musiker besöker skolor för att lära ut dans och musik är det inte längre svårt att få pojkarna att ställa upp, medan flickorna förhåller sig mer avvaktande. På det gym jag besökte under ett halvår är kvinnorna i överlägsen majoritet, och det är ofta också unga kvinnor som visar mig och andra män hur vi ska bli mer muskulösa genom att rätt hantera de många finurliga muskelstärkande maskinerna.

Är det alltså idag lättare än på mycket länge för unga män att med liv och lust ägna sig åt dans och rörelse, är det dock för de flesta äldre män ännu ett problem. Många av dem ser instrumentellt på sitt dansande; det är ett sätt för dem att få komma ut och träffa folk, lyssna på musik, ta ett glas i gott sällskap, och - naturligtvis - få närkontakt med kvinnor. Därför är också sällskapsdans - i par förstås - okej för de flesta. Men balett, fridans, folkdans, jazzdans, disco, techno och allt vad där är - nej tack!

Eller ligger något annat bakom? Kanske kan man med Jonas Frykman se de äldre människors relativa ointresse som ett passivt manligt motstånd inte bara mot dans, utan mot alla former av alltför hurtigt och pråktigt motionerade. Många av dagens äldre män har ju arbetat hårt och länge. Under sin aktiva tid har de verkligen inte lidit brist på fysisk träning. När de nu äntligen slipper arbeta är det vila som lockar, inte kroppsaktiviteter. Den givne representanten för denna attityd är Kronblom, en figur som kom till just under en tid när medelklassen som ivrigast pläderade för gymnastik och "kropps-kultur". Kronbloms sega och mycket ihärdiga motstånd mot fruns och svärmoderns alla försök att förmå honom till nyttig aktivitet kan mycket väl ses som en symbol för underklassernas motstånd mot medelklassens moraliserande förbättrariver.

Dans och ålder.

Källorna till kunskap om dans som socialt och kulturellt fenomen är inte särskilt omfattande. Notiser om att man dansat är vanligare än vad, när, hur och varför. I synnerhet gäller det förstås de lägre klassernas dansande. Men ur de ganska bristfälliga källor som finns, som framförallt gäller 1700- och 1800-tal, står det relativt klart att vanligt folk som regel upphört att dansa efter bröllopet, eller i samband med första barnets ankomst. Skälen till detta kan vara många. Sviktande hälsa, sköra ben, trötthet är några. Men ett annat kan skrivas "det passar sig inte" och "inte ska väl jag, gamla mänskan!" I synnerhet för gifta kvinnor var det helt enklart opassande att förlusta sig med dans. I delar av södra Sverige hette det därför att man "dansade skorna av bruden" på bröllopet.

Undantag fanns naturligtvis. Bland överklassen kunde också de äldsta trå menuetten, pavanen eller galliarden. Bland allmogen kunde också äldre ta sig en svängom, särskilt i starkt formaliserade och rituella sammanhang, som när barnen lockade farmor till dans kring midsommarstången. Ibland var det till och med föreskrivet: prästens dans med bruden var på många håll ett obligatorium, liksom föräldrarnas dans med de nygifta. Men såväl bland hög som låg dansade de gamla då samma slags danser som de yngre - någon speciell repertoar för gamla tycks inte ha funnits.

Under 1900-talet har dansvanorna kraftigt förändrats. Men det som förändrats mest är själva danserna - repertoar, stil, tempo, takt, rytm. Dansandet som socialt och kulturellt fenomen - var, när, med vilka man bör, får och kan dansa - har inte på långa vägar förändrats lika mycket. Men förändringar finns förstås och en av dem är en dansadets ökade åldersmässiga spridning, såväl uppåt som nedåt.

I en pågående undersökning av dansvanor i Göteborg från 1930-talet och framåt har dansetnologen Mats Nilsson funnit att många, kanske de allra flesta, dansade mycket när de var unga, i varandras hem, på dansbanor, eller nöjeslokal. Få fortsatte dock efter att ha gift sig och fått barn. Även om det blivit vanligare att dansa också högre upp i åren, har mönstret från äldre tid inte förändrats särskilt mycket - utom på den allra senaste tiden, då två nya kategorier tillkommit. En är de kring fyrtio, vars barn är på väg ut eller redan utflugna, och som också ofta är skilda. För dem har dans fått stor betydelse, som ett sätt att starta om livet. Den andra är förstås pensionärerna, som också i Göteborg dansar som aldrig förr. De flesta av dem har under alla åren av arbete och barnafostran inte dansat alls. (Nilsson 1993:104)

Så tycks det vara på många håll i landet: dansandet är numer kopplat till tre perioder i livet. Först ungdomsåren, tiden före och efter giftermålet och fram till första barnet. Sen 40-årsåldern, i samband med skilsmässa, sökande efter ny partner och fram till nytt bröllop och kanske också nya barn. Till sist 60-70 årsåldern, några år efter pensioneringen, när man kanske förlorat sin livskamrat och det gamla sociala nätverket börjar tunnas ut. Denna dansadets nya periodicitet säger en hel del om hur samhället förändrats under 1900-talet.